

Turkki ja itäinen kristikunta

Professori Jouko N. Martikainen

Alustus ELRIM:n jumalanpalvelusseminaarissa, Istanbulissa 28.-30.3.2011

Luennoitsija on Göttingenin yliopiston itämaisen kirkkohistorian emeritus professori Jouko Martikainen. Professorina Jouko Martikainen toimi 1984-2001 eläkkeelle jäämiseensä asti. Idän kristillisyyden lisäksi professori Martikaisen kiinnostuksen kohteita ovat olleet Raamatun tutkimus ja tulkinta, partistiikka, Luther ja luterilaisuus, ekumeniikka, spiritualiteetti, mystiikka, kirkollinen kuvataide, kirkko arkkitehtuuri, Torinon käärinliinat, kirkkolaulu, hiljaisuuden viljely ja islam, joiden kaikkien alalta hän on luennoinut ja myös kirjoittanut.

1. Johdannoksi

Tässä alustuksessa pyrin luomaan kuvan siitä, missä Te olette, keiden keskellä elätte ja keitä Te itse olette? Näin alkeelliset kysymykset voivat Teitä kummastuttaa!

Nyt kuitenkin pohdin näitä perusasioita niistä hengellis-kulttuurisista juurista lähtien, jotka muodostavat meidän kirkollis-teologisen itse ymmärryksemme ja – niin kuin nykyään on tapana sanoa – itse identiteettimme eli suomeksi käsityksen itsestämme, ja sitä kantavan henkis-hengellisen olemistapamme.

Te teette työtä Turkissa, oppikirjojemme Vähässä Aasiassa, joka on jo ainakin noin viiden vuosituhannen ajan ollut kulttuurien viljelysmaata. Kristillistä historiaa ajatellen asutte vanhan kirkon syntysijoilla, jotka olivat sittemmin bysanttilaisen kristikunnan ydinaluetta. Sen päälle on kerrostunut viimeisen n. 500 vuoden aikana islam-vetoinen ottomanien monikulttuurinen, ja nyt vajaan sadan vuoden ajan vahvasti turkkilaisen kansallistunteen muovaama hengen vire.

Entä keitä Te itse olette? Niin, keitä me olemme? Olemme latinalaisen lännen lapsia!

Pohjoisen Euroopan taustasta käsin yleensä olemme luterilaisia. Koulu- ja yliopisto-opinnoissa on päähämme pöntetty, että eroamme etenkin roomalais-katolisista; hajurakoa on pidetty myös kalvinisteihin, vaikka etäisyytemme näihin kumpaankin on lyhentynyt kuluneiden 50 vuoden aikana. Näiden erottavien seikkojen merkitys vähenee heti silloin, kun lähestymme meille etäisempiä kristikunnan haaroja. Kohtaamisessa niiden kanssa me kaikki: luterilaiset, roomalais-katoliset ja kalvinistit, me kaikki, paljastumme latinalaisen lännen lapsiksi, sen alueen henkisiksi perillisiksi, missä oppineet 1400 vuoden ajan puhuivat latinaa, ja jossa suunnan määräsivät Rooman paavi ja pyhän roomalais-saksalaisen keisarikunnan keisari. Henkis-hengellinen virittyneisyytemme kasvaa näistä juurista. Niistä siis tulemme tosi mielessä tietoisiksi vasta lähikosketuksessa muiden kristikunnan haarautumien kanssa. Te olette nyt sellaisessa tilanteessa. Sama koskee myös islamin kohtaamista yleensä ja erityisesti vahvan kansallistunteen sävyttämää islamia täällä Turkissa.

Tällaisessa tilanteessa kuin missä Te nyt työskentelette, on erityisen tärkeää tuntee työympäristö ja samalla, kuka itse on. Suokaa anteeksi, että näin sitkeästi puhun tästä asiasta. Oman työurani aikana olen ahertanut tällaisten kysymysten parissa vuosikymmeniä, enkä siksi voi ajatellakaan, ettei paneuduttaisi kunnolla näihin peruskysymyksiin.

2. Kristikunnan jakautumat ja niiden syyt

Olemme siis latinalaisen lännen lapsia, mutta ympäristönne on jotakin muuta. Mitä se on, sitä nyt käymme lyhyesti pohtimaan. Kristikunnassa on tähän mennessä tapahtunut kolme suurta jakautumista: 1) n. 500 A.D., 2) n.1000 A.D. ja kolmas noin 1500 A.D. Jakautumien väliä on verrattain täsmällisesti 500 vuotta (Liite).

Ensimmäisessä jakautumisessa syntyi kolme tunnustuskuntaa: 1) melkiitit, 2) henofysiitit ja 3) dyofysiitit. Toisessa jakautumassa syntyi kaksi tunnustuskuntaa: 1) Bysantin ortodoksia ja 2) Lännen latinalainen kirkko.

Kun ensimmäinen jakautuminen koski pelkästään kristikunnan itäistä puoliskoa, oli kolmannen näyttämönä sen läntinen puolisko. Sen tuloksena syntyi kolme tunnustuskuntaa: 1) roomalaiskatolinen, 2) luterilainen ja 3) kalvinistinen eli reformoitu.

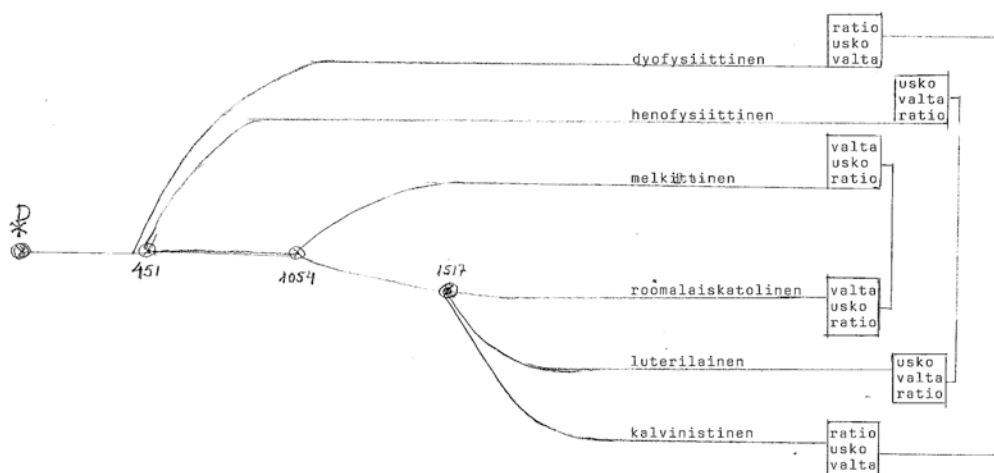
3. Jakautumien motiivit (Liite)

Kristikunnan itäisen ja läntisen puoliskon jakautumia pidän symmetrisinä siitä syystä, että ne ovat palautettavissa kolmeen perusmotiivin ja niiden pohjalta tehtyihin linjavalintoihin. Tunnustuskunnallisen itseymmärryksen voi katsoa muodostuvan siitä, missä järjestyksessä rationaliteetti ("järjenmukaisuus"), usko ja valta ovat suhteessa toisiinsa. Tässä lähdän siitä, että jokainen tunnustuskunta rakentuu näistä kolmesta. Ne ovat aina väistämätön osa kaikkea uskon harjoittamista ja tunnustuskunnallista pätämistä.

Liite 1.

27.3.1994 /JM

Kristikunnan symmetriset jakautumat ja
keinot niiden voittamiseksi

Liitteen (ks. kuva) esittämällä tavalla rationaliteetti eli järjenumukaisuus on leimallista dyofysitismissä ja kalvinismissa. Näiden kummankin mukaan Kristuksen luonnot säilyttävät itseytensä eivätkä sulaudu toisiinsa muuten, kuin että niistä rakentuu yksi persoona. Järjenumukaisuutta määrää ns. identiteettilaki. Sen mukaan A ei voi olla B. A on aina A ja B on B. Jumalallinen luonto on oma itseytensä, ja inhimillinen luonto on samoin oma itseytensä. Nämä itseydet voivat rakentua korkeammaksi yhteydeksi. Silloinkaan kumpikaan ei menetä luontosidonnaista itseyttään.

Henofysitismissä ja luterilaisuudessa usko määrää itseymmärrystä. Jos se joutuu ristiriitaan rationaliteetin kanssa, on rationaliteetin väistyttävä. Samalla usko relativoi vallan. Henofysiitit syyttivät melkiittejä nestorialaisuudesta. Tässä usko on ulospäin rajaava vallan relativoiija. Sisään päin usko kokoo, eli se muodostaa perustan tunnustuskunnalliselle itseymmärrykselle.

Luther ja luterilaiset toimivat samalla tavalla. Jumalan sanan mukaan ojentautuva usko ei hyväksy yläpuolelleen muuta instanssia. Näin paavin valta relativoidaan. Paavi ei voi sanella uskon ehtoja. Sen ehdot asettaa vain Jumalan sana, siis viime kädessä vain Jumala itse.

Kaavion mukaan valta on leimallista niin Bysantin ortodoksian kuin Roomalais-katolisenkin kirkon itseymmärrykselle. Tämä tarkoittaa sitä, että jos usko tai rationaliteetti joutuu ristiriitaan tunnustuskunnallisen valtarakenteen kanssa, silloin valtarakenteen sisäiset komentosuhteet päättävät siitä, miten näitä koskevat ongelmat on ratkaistava, ei siis siten, että usko tai rationaliteetti voisivat päteä tasa-arvoisesti vallan kanssa.

Kaavion tapa ryhmitellä tunnustuskunnat on ideaalityyppinen. Kaikkien tunnustuskuntien sisällä on joustoa ja jännitteitä näiden kolmen tekijän välillä. Silti mielestäni tunnustuskuntien luonne ja niitä sitova itseymmärrys ohjautuvat kaavion esittämällä tavalla.

Samalla on kuitenkin korostettava sitä perustavaa seikkaa, että latinalaisen lännen kaikki kolme tunnustuskuntaa, samoin kuin Bysantin ortodoksiakin, ovat sitoutuneet Khalkedonin kirkolliskokouksen kaksiluonto-opiin. Silti myös latinalaisen lännen tunnustuskuntien itseymmärrys ja suhteet toisiin tunnustuskuntiin ohjautuvat mainitsemiäni kolmen tekijän mukaisesti.

4. Johtopäätöksiä

Miten esittämäni rasteri voisi palvella Teitä täällä Turkissa itäisen kristikunnan synnyinmailla ja vuorovaikutuksessa sen kanssa? Se voinee tapahtua neljässä eri asiayhteydessä:

- a) hengellisen ”vaihtotalouden” luomisessa orientaalsiin kirkkoihin,
  - b) arvioitaessa jakautumien vaikutusta kristikunnan kokonaispotentiaaliin,
  - c) herättämällä meissä valmiuden ihmetellä uskomme mykistävää mysteeriä ja
  - d) siinä, että näemme tunnustuskuntamme erityisen potentiaalin ja osamme sitä hyödyntää tehtävämme toteuttamisessa.
- a) Hengellisen ”vaihtotalouden” luominen orientaalistien kirkkojen kanssa

Meillä uskonpuhdistuksessa syntyneillä tunnustuskunnilla on usein vaikeutena luoda toimiva keskusteluyhteys ja vuorovaikutus vanhaan kirkkoon ja sen nykyedustajiin. Tämä johtuu yhtäältä ajallisesta etäisyydestä ja toisaalta siitä, että tunnemme kuuluvamme niistä erilliseen henkiseen kudokseen, jota tässä olen kutsunut latinalaiseksi länneksi. Tästä syystä emme tunne vanhaa kirkkoa elimelliseksi osaksi itseämme, emmekä siksi osaa arvostaa niiden nykyedustajien uskonkokemusta ja -aarteistoa. Käyttämäni rasterin avulla – näin uskon – vanhan kirkon perusratkaisut alkavat näyttää ns. lukemaa myös meidän teologisella asteikollamme.

b) Jakautumien vaikutus kristikunnan kokonaispotentiaaliin

Kristikunta on huonosti muistanut tätä Herramme sanaa:

”Jokainen valtakunta, joka jakautuu ja taistelee itseään vastaan, tuhoutuu, eikä myöskään kaupunki tai perhe kestä, jos sitä repivät riidat” (Matt. 12:25).

On kulutettu valtaisa määrä potentiaalia sisäisissä riidoissa. Erimielisyydet ovat johtaneet siihen, että vastapuoli on heretisoitu. Harhaopit sinänsä ovat kiistämätön tosiasia, niin kuin luemme jo Johanneksen kirjeestä (vrt. 1.Joh. 4:1-3). Nyt kuitenkin puhun niistä tunnustuskunnista, joiden kristillisyyttä emme voi asettaa kyseenalaiseksi. Kaikki jakautumat ovat viime kädessä syntyneet sen takia, ettei ole uskottu Pyhän Hengen voivan avata myös kiistanalaisissa asioissa tien, jota kaikki olisivat voineet iloiten kulkea. Tämän tien kulkeminen vaatii kuitenkin ”pyhien kärsivällisyyttä” (Ilm.14:12; 2.Tes. 3:5). Joka siinä on Mestari, olkoon hän opettajamme!

Juuri tässä rasteri voi olla meille avuksi. Se tematisoi ja fokusoi ne perusongelmat, joissa on tehtävä parannusta, nim. uskon, järjen ja vallan ymmärtämisessä ja ymmärtämisestä nousevissa johtopäätöksissä.

Kristikunnan kokonaispotentiaalin löytäminen edellyttää siis sitä, että saamme selville miten näissä kolmessa asiassa koko kristikunta on tehnyt syntiä ja miten voimme omalta osaltamme tehdä niissä parannusta ja kutsua toisiakin toimimaan samalla tavalla.

c) Valmius ihmetellä uskomme mykistävää mysteeriä

Vanhan kirkon perinteestä eläviltä orientaalisilta kirkoilta, samoin myös Bysantin ortodoksialta, voimme oppia virittyneisyyttä ihmetellä pyhän uskomme mykistävää mysteeriä. Meidän kotoista suomalaista luterilaista perinnettämme vaivaa pelastustaloudellinen pelkistys eli keskittyminen Jumalan ulospäin suuntautuviin töihin. (Tästä tulee enemmän puhetta alustuksessani ”Jumalanpalvelusmusiikin olemus ja sen rajat”; ohjelmassa: Jumalanpalvelus ja kirkkovuoden juhlakierto). Jumalan sisäiset työt ovat orientaalisten kirkkojen palvovan ihmettelyn kohteena. Siinä meillä on niiltä paljon oppimista. Mutta myös niillä on juuri tässä oppimista meiltä.

d) Perinteemme erityinen potentiaali

Viime kädessä kristikunnan hajaannus ja myös tämänhetkinen kirkkojen heikkous ja myös oma heikkoutemme on tulosta siitä, ettei ole ollut ja eikä ole valmiutta ihmetellä uskomme mykistävää mysteeriä kaikessa syvyydessään ja käsittämättömyydessään. Tällä tarkoitan Jumalan Pojan ihmiseksi tulemistä, hänen kuolemaansa ja hänen nousemistaan kuolleista. Hän on tyhjentyvätön salaisuus. Suuren pelon vallassa kysyivät hänen opetuslapsensa myrskyssä toisiltaan:

”Kuka onkaan tämä, kun sekä tuuli että meri häntä tottelevat?” (Mark. 4:41).

Luterilaiseen perinteemme sisältyy avaimia, joilla voidaan ratkaista ne ongelmat, jotka ovat synnyttäneet kristikunnan jakautumiset. Viitataan tässä niistä vain kahteen. 1) Jumala määrittelee ykseytensä Ensimmäisessä käskyssä näin: ”Minä olen Herra, sinun Jumalasi. Älä pidä muita jumalia minun kasvojani vasten.” Jumala ei siis määrittele ykseyttään käyttäen lukusanaa YKSI, vaan persoonapronominia MINÄ. Uudessa testamentissa Hän ilmoittaa, että Ensimmäisen käskyn MINÄ on Herra Jeesus Kristus, ihmiseksi tullut Jumalan Poika. Tästä käsin avautuu oppi Pyhän Jumalan kolmiykseydestä tavalla, jonka avulla on mahdollista korjata ne ongelmat, jotka ovat taustalla kristikunnan kokonaispotentiaalini kaventumisessa.

Tähän liittyy läheisesti toinen perinteemme hallussa olevista avaimista. Se on perinteemme opetus siitä, että Vapahtajamme, ainoa oikea ihminen, joka ei ole tehnyt syntiä ja joka ei ole mistään syynalainen, onkin suurin syntinen eli *maximus peccator*. Hän on ylin ja hän on alin. Itäinen kristikunta opettaa ylivertaisella tavalla, että Hän on ylin, mutta vain empien sitä, että hän on myös alin. Tähän tuo perinteemme tarkentavan, etten sanoisi mykistävän tarkennuksen. Hän todella on samalla kertaa ylin ja alin.

Käsitykseni on, että törmäätte työssänne juuri näihin kahteen ongelmaan erilaisissa yhteyksissäniin vuorovaikutuksessa orientaalistien kirkkojen kuin islaminkin kanssa . Eipä siis aiheita huoleen, ei muuta kuin perinteemme aarrearkku auki ja korjaavat tarkennukset käyntiin niin heidän kuin meidänkin juovuttavaksi riemuksi.